

Geografický původ, migrace, historie a současné rozmístění romského etnika

Romové, kdo jsou?

Důsledkem složitého reliéfu evropského kontinentu je také etnická rozmanitost evropského osídlení. Většinové (majoritní) skupiny evropského obyvatelstva se v jednotlivých státech střídají s menšinovými (minoritními) skupinami. Na počátku středověku se stěhovali do Evropy z východu zvláštní migranti, jejichž původ byl Evropanům neznámý. Dnes se nazývají **Romové**, v předchozích staletí nazývaní **Cikáni** a existovala celá řada dalších názvů pro jejich pojmenování. V neklidné středověké Evropě bylo Cikánům zakázáno se trvale usazovat. Mnohdy byli i krutě trestáni, pokud byli v oblastech dané země přistiženi. Proto byl Cikánům vlastní kočovný způsob života. Pokud se jim podařilo někde usadit, živil se tzv. černými řemesly (kovářství, kotlářství), zábavními podniky, a také se věnovali zemědělství. Jejich přítomnost byla spojována i s vysokou kriminalitou. Hledání původní vlasti Romů bylo od středověku, kdy přišli do Evropy, osobitým úkolem pro historiky, etnografy a lingvisty. Přesná datace jejich přistěhování není možná, protože se jednotlivé romské skupiny rozptylovaly po Evropě nezávisle na sobě. Data v archívech některých měst a v kronikách neposkytují jejich přesný příchod, protože zaznamenávají až souvislosti s nějakými událostmi s nimi spojenými. Dobové kroniky poskytují četné zmínky o putujících kejklířích oblíbených u panských dvorů a nenáviděných zbožnými a váženými občany. Takto mohly být romské skupiny zaměňovány s potulnými „umělci“. Často tedy asi od 14. století putovala z místa na místo společenství osob odlišná o ostatního obyvatelstva tmavší pletí, oblečením, charakteristickým způsobem života, temperamentem, vlastním nesrozumitelným jazykem. A také neschopností a neochotou podřizovat se životnímu stylu a normám místního usedlého obyvatelstva. Romové budili zpočátku zvědavost a jejich exotické vzezření a zvyky dávalo podněty k různým úvahám o důvodech jejich kočovného života a k domněnkám o jejich pravlasti.

Již středověcí badatelé se proto snažili klást a řešit otázky, kdo jsou Romové, odkud a kudy se do Evropy dostali a jaká je z geografického hlediska jejich původní vlast. Tajemný původ Romů zvyšovala i skutečnost časového odstupu, který vznikl mezi Romy a ostatním obyvatelstvem. S tímto jsou spojeny některé dobové pověsti a názory. Nejrozšířenější z nich byl názor, že Romové pocházejí z Egypta, odkud se přistěhovali do křesťanských zemí. Podle jejich takto domnělého egyptského původu byli pojmenováni – ve španělštině *Gitanos*, ve francouzštině *Gitanes*, v angličtině *Gypsies*. Ve skutečnosti jsou tyto názvy zřejmě odvozeny od oblasti Malý Egypt na Peloponésu nebo od území v Malé Asii. V jižní a východní Evropě byli přistěhovalí Romové nazýváni podle manichejské sekty kněží Athiganoi –

řecky *Atsiganos*, odtud vznikla další pojmenování – v italštině *Zingaro*, ve francouzštině *Tsigane*, ve španělštině *Gitano*, v němčině *Zigeuner*, ve slovanských jazycích *Cigáni* (česky *Cikáni*, bulharsky *Ciganin*, polsky *Cygan*), rumunsky *Tzigan*, maďarsky *Tzigany*. Kuriózní je alternativní původní název pro Romy ve francouzštině *Bohémiens*. Vznikl chybným názorem, protože první Romové – Cikáni přišli do Francie z Čech. Představy o svém původu Romové podpořili vlastními legendami a mýty. Snažili se přesvědčit obyvatele evropských středověkých měst, že svým kočováním činí pokání za hříchy svých předků, kteří odmítli přijmout pomoc svaté rodině, Panně Marii s Ježíškem, když utíkali před Herodesem do Egypta. Proto se vydali do Říma pro odpuštění. Jiná romská pověst s křesťanským motivem praví, že hřeby pro Ježíšovo ukřižování ukovali romští kováři, a to je důvod jejich pokání. Jinou šířenou legendou bylo zdůvodnění kočovného způsobu života jako trest za to, že zapřeli křesťanskou víru, a sedm let musí tuto zradu pykat stálým cestováním z místa na místo. Opakem těchto mýtů je legenda založená na putování dobrých křesťanů na počest Pána, neboť on také vykonal dlouhou pouť, když prchal před Herodesem. Středověký člověk, který většinou prakticky nepouštěl místo svého narození, chápal nejprve putování Romů jako formu oběti, pokání. Proto považoval stále putující Romy za kajícíky.

Romové, odkud jsou?

V současné době je nesporně prokázán **indický původ Romů**. Zejména jazykové srovnání romštiny s indickými dialekty dokazuje potvrzení této hypotézy. Vzhledem k chybějícím historickým pramenům se patrně nepodaří zjistit přesnější dataci romské emigrace z Indie, ani zjistit přesné místo jejich původní vlasti ani důvody jejich stěhování. Nejpravděpodobnější je skutečnost, že se Romové stěhovali ze své pravlasti v několika migračních etapách a zřejmě patřili i do různých kast, na které je tradiční indická společnost rozdělena. O důvodu emigrace romského etnika můžeme jen spekulovat. Mohlo jít o hladomor, důsledek válek, pronikající islám nebo o nízký sociální status v kastovním zřízení. Uvědomění a formování samostatné etnicity probíhalo nesporně až po jejich odchodu z Indie. Z Indie se Romové stěhovali někdy mezi 5. a 10. stoletím. Nejprve do Persie (dnes Írán), kde patrně nějakou dobu setrvali. O tom svědčí některá perská slova, objevující se v jednotlivých dialektech romského jazyka. Po odchodu z Persie se Romové patrně rozdělili ve skupinách v závislosti na geografických podmínkách jižně od Kaspického moře a směřovali jednak do Arménie, dále do Sýrie, Palestiny. Na Balkáně, tehdy součástí Byzantské říše, se první Romové objevili nejspíše v 9. – 11. století. O jejich příchodu již existují spolehlivější zprávy, například informace o romském osídlení řeckého přístavu Modon. Místní "Romiti" se v této době živil kovářstvím, kotlářstvím a dalšími řemesly a také provozováním kejklřství. V asijské části Turecka se velká část Romů zastavila a setrvala zde asi tři století (12 – 15. století). Tato vyčkávací doba jim pomohla orientovat se v nové kultuře a ulehčila pozdější

průchod Evropou. Postupem přes Malou Asii a Balkán pobýli Romové zřejmě nějakou dobu v Řecku, o čemž svědčí některá řecká slova v romštině.

První krok k objevu indického původu Romů nastal celkem náhodně v roce 1763, kdy se maďarský student teologie Stefan Vályi setkal v nizozemském Leydenu s několika Indy – Malabary, kteří tam studovali lékařství. Vályi byl zaujat jejich fyzickou podobností s Romy, které poznal ve svém maďarském domově. Zapsal si více než tisíc malabarských slov spolu s jejich významem. Po návratu do vlasti byl srovnáním s romštinou překvapen podobností jazyků. Na tento epizodní začátek navázalo odborné studium lingvistů, historiků, etnologů. Indický původ Romů se dnes uvádí mimo jakoukoli pochybnost. Nejnovější výzkumy ukazují na společný původ evropských Romů z jedné zakladatelské populace, která žila v severozápadní Indii před asi 1500 lety.

Romové v Evropě

Na počátku 15. století se začali Romové objevovat ve střední a západní Evropě. Ve svém pohybu byli v četných případech vybaveni ochrannými glejty místních vladařů, které jim zaručovaly bezpečnost. Romové přicházeli do střední a západní Evropy ve skupinách čítajících od několika desítek až stovek mužů, žen a dětí. Vedli je vůdcové titulovaní jako hrabata nebo vojvodové. Jiná větev Romů přešla Arménii, Kavkaz, později Rusko a dostala se až do Skandinávie. V 15. století byli Romové rozptýleni po celé kontinentální Evropě. V ostrovní Evropě také v Anglii a v Skotsku. V evropském prostředí nastala pro Romy zcela zvláštní situace. Jejich skupinové neformální životní způsoby a normy nebyly často v souladu s hodnotovým systémem místního většinového obyvatelstva. Proto je pro Romy dodnes obtížné nalézat kompromis, podle kterých životních norem se chovat. Uzavřený způsob života a odstup většinových společností k nim toto uzavření do skupinového světa ještě posílil. Většinové společnost byla a zůstává pro Romy cizím prostředím.

Romové jsou nedílnou součástí evropských dějin kultury již nejméně sedm století. Zatímco v 15. století byli Romové přijati celkem vstřícně, následně se vztah Evropanů k nim začal měnit k horšímu. Romové přišli na evropský kontinent z Orientu, kulturně výrazně odlišné oblasti. Exotický vzhled a životní styl, nesrozumitelný jazyk, tyto prvky budily nedůvěru. Romové začínali být spojováni s tureckou expanzí do Evropy, byli obviňováni ze špionáže ve prospěch Osmanské říše. Nelibost církve se zaměřila na nevázaný život Romů, na předpovídání budoucnosti a hádání z ruky, které byly prostředkem k obživě romských žen. Negativně vnímáno bylo také přizívání se na majoritní společnosti (almužny, žebrání, krádeže). Pronásledování Romů probíhalo od 16. století po celé Evropě. V raném novověku byli kočující Romové vnímáni evropskou společností jako protipól pevného pořádku. Nařízení proti nim se stále zostřovala. Romové byli stále více zaháněni do illegality a propadali postupně do bludného kruhu chudoby, izolace a kriminalizace. Byli nuceni se po Evropě pohybovat na hranicích teritoriálních území

a při pronásledování v jednom státě prchat rychle na jiné území. Pokud byli zadrženi, hrozila jim ve většině států Evropy poprava nebo vězení, kam byli odsuzováni na nucené práce. Byly také činěny většinou neúspěšné pokusy o integraci kočujících Romů a jejich usazení na jednom místě. Koncem 18. století se v Evropě začal pohled na Romy měnit a jejich nespoutaná existence byla romantickými autory považována za opak stísněných poměrů panujících v majoritní společnosti. Životní styl kočujících obyvatel, který působil v raném novověku tajemně a nebezpečně, koncem 18. století těmito prvky okouzloval určitou část majoritní společnosti. Ale v povědomí většinového obyvatelstva nadále spíše přetrvával tradovaný strach z Romů – Cikánů. Oplocování a zcelování pozemků v 19. století připravily Romy o tradiční možnosti volného táboření a nemožnost zapojit se do pracovního procesu v průmyslu prohloubila jejich sociální a existenční úpadek. Proces násilného „civilizování“ Romů pobíhal ještě po celé 19. století a znamenal postupnou likvidaci jejich tradičního způsobu života. Také 20. století navázalo na tyto procesy. Vrcholem násilí proti romské populaci byla genocida z druhé světové války – **romský holocaust**. Velké množství Romů zahynulo v koncentračních táborech (naprostá většina Romů z protektorátu Čechy a Morava). Poválečné komunistické režimy vyvinuly úsilí o asimilaci Romů zákazy kočování a o jejich rovnoměrný územní rozptyl. Teprve na konci 20. století zesílily snahy o společenskou a politickou emancipaci romského etnika. Vznikaly romské kulturní a vzdělávací spolky, politické strany, organizovaly se celosvětové sjezdy. Majoritní společnost však i nadále zaujímá v řadě evropských států vůči romské minoritě negativní postoje. Dosud stále nevyřešenou otázkou zůstává problematika integrace romského etnika do majoritní společnosti.

Romové, Sintové (menší část evropských Romů, kteří se po příchodu do Evropy usadili v německých zemích, žijí v Německu, Rakousku, ve Francii, Nizozemsku i v České republice) a tzv. kočovníci (Travellers, v Anglii, Walesu, Skotsku a Irsku, odlišná skupina, ke které patří i Romové) představují v rámci Evropy nejpočetnější etnickou, respektive národnostní skupinu (minoritu). Celkové odhady i oficiálně uváděná čísla představují 8 – 10 milionů příslušníků. Přesné počty nejsou zjištěny. Nejvyšší absolutní počty romského etnika se uvádějí v zemích jihovýchodní a střední Evropy – 2-2,5 milionu v Rumunsku, cca 800 tisíc v Bulharsku, 600 tisíc v Maďarsku, 200 tisíc v Řecku, 500 tisíc v Turecku. Ve vysokých počtech žijí Romové také v Srbsku a Černé Hoře (400-500 tisíc), v Makedonii (220-260 tisíc), v Rusku (300-400 tisíc) a na Ukrajině. Relativně vysoký počet Romů se odhaduje na Slovensku (480-500 tisíc), kde by tak představovali téměř deset procent obyvatelstva země. Ve státech jihozápadní Evropy žije nejvíce Romů ve Španělsku (600-800 tisíc) a v Itálii (120-150 tisíc), v západní Evropě pak ve Francii (280-350 tisíc), v Nizozemsku (40-50 tisíc), v Německu (cca 130 tisíc) a v Rakousku (25 tisíc). Spojené království uvádí cca 120 tisíc Romů a kočovníků, Irsko asi 30 tisíc. Nejnižší počty romského etnika vykazují země severní Evropy, Finsko cca 10 tisíc, Švédsko 12-15 tisíc. V současné Evropské unii představují tak Romové a Sintové největší etnickou menšinovou skupinu – v počtu cca pět milionů

osob. Romové jsou rozptýleni tedy téměř ve všech evropských zemích, ale i v ostatních světadílech – v rámci celého světa se jedná v přepokládaném počtu 12-15 milionů (z toho odhadem cca 1 milion v USA). Je potřebné zdůraznit, že romské etnikum netvoří homogenní, jednotnou skupinu. Je vnitřně diferencováno jak podle jednotlivých zemí, tak etnicky a lingvisticky, také podle způsobu a stupně usazení, zejména pak pozicí ve vztahu k majoritní společnosti. Právní postavení Romů v jednotlivých státech Evropské unie se liší a závisí nejen na vnitrostátní legislativní úpravě a ratifikaci mezinárodních úmluv, ale také na nabízených možnostech států, kde Romové žijí.

Romové na území našeho státu

Romská populace v České republice představuje v současnosti cca 250-300 tisíc osob. Přesné údaje neposkytuje ani poslední statistické sčítání osob (Sčítání lidu, domů a bytů v Česku 2021), protože mnoho Romů neuvádí příslušnost ke svému etniku. Hlásí se k němu takto přes 21 tisíc osob. Nejvíce Romů žije v Ústeckém a Moravskoslezském kraji. V Praze žije cca 18 tisíc příslušníků romského etnika. První zmínka o Romech – Cikánech pochází ze starých letopisů českých z roku 1416, kde se o nich píše: „toho času poprvé se v Čechách objevili a lid mámili“. V Dalimilově kronice lze nalézt zmínku, že byli v Čechách již i dříve. Pronásledování Romů probíhalo od 16. století po celé Evropě, české země nebyly výjimkou. První kroky k jejich vyhnání byly učiněny na Moravě. V roce 1538 se moravské stavy usnesly vypovědět Romy do dvou týdnů ze všech moravských panství. V roce 1545 vydal císař Ferdinand I. první protiromský dekret pro celé České království. Přes existenci těchto represí, zákazů a krutých trestů se však Romové do země nadále vraceli. V roce 1697 byli prohlášeni za psance s možností beztrestného zabití. Pronásledování v Čechách a na Moravě vyvrcholilo v první polovině 18. století. Výjimku dostali tzv. tolerovaní Romové, řemeslníci, především kovářské rodiny, které se svolením vrchnosti usazovali na jednotlivých panstvích. Stíhání Romů se ukázalo jako kontraproduktivní, kriminalizace neměla žádnou alternativu. Proto se osvícenští panovníci Marie Terezie a Josef II. odvážili řešit romskou otázku pokusem o nařízené trvalé usazení Romů s cílem je asimilovat a přeměnit na rolníky. Přineslo to jen omezené výsledky. Usazovací proces, který dal vzniknout velkým tzv. cikánským táborům na jihovýchodní Moravě, byl ovšem regionálně omezen. V Čechách k tomuto řešení nedocházelo.

Období první Československé republiky přineslo s sebou zásadní řešení tzv. cikánské otázky přijetím zákona o potulných cikánech v roce 1927. Ten nařizoval vydávání zvláštních tzv. cikánských legitimací, jejichž držitelé měli omezenou svobodu pohybu se zákazem vstupu na určitá místa, platila pro ně i další omezení. Na druhou stranu došlo v této době postupně k pozvolné a přirozené integraci Romů do majoritní společnosti (usedlí Romové, studium na středních i vysokých školách). V tehdejším Československu žilo před rokem 1938 cca 70-100 tisíc Romů. Nejpočetnější byli usazení slovenští Romové, dále to byli usazení moravští a kočující čeští Romové. Jednotlivé skupiny Romů doplňovali

maďarští Romové na jihu Slovenska a Sintové (němečtí Romové) v německy mluvícím prostředí. Se zřízením Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939 došlo k ztuhnutí protiromských opatření. Od léta 1942 zde němečtí nacisté začali uskutečňovat otevřeně rasovou politiku. Romové se museli usadit a byli pod stálým policejním dohledem. V platnost vstoupil zákon o preventivním potírání zločinnosti, následoval soupis "Cikánů a cikánských míšenců" a výnos o potírání tzv. cikánského zlořádu. Na jeho základě byla asi třetina všech Romů deportována do nově zřízených tzv. cikánských táborů. Táborem v Letech u Písku prošlo za dobu jeho existence celkem asi 1 300 osob, táborem v Hodoníně u Kunštátu asi 1 400 osob. Jednalo se o celé romské rodiny s dětmi. Přehlnutost táborů, katastrofální stravovací, ubytovací a hygienické podmínky měly spolu s nemocemi za následek smrt asi jedné čtvrtiny všech vězňů. V obou táborech konali dozorčí službu čeští četníci. Závěrečnou fází nacistické genocidy Romů v Protektorátě Čechy a Morava byl výnos vůdce SS Heinricha Himmlera z prosince 1942. Ten znamenal internaci všech „Cikánů a cikánských míšenců“ z říše a jí podřízených území ve vyhlazovacím koncentračním táboře Osvětim-Březinka na území dnešního Polska. Z českých zemí bylo deportováno téměř 5 tisíc Romů. V osvětimském tzv. cikánském rodinném táboře bylo za katastrofálních podmínek soustředěno více než 22 tisíc Romů z celé Evropy. Do dubna 1944 byli přesunuti praceschopní vězni do dalších koncentračních táborů v Německu. V noci z 2. na 3. srpna 1944 byli zbývajících romští vězňové zavražděni v plynových komorách. Celkový počet romských obětí z celé Evropy je odhadován na 300-500 tisíc. Z 90 procent byla vyvražděna populace předválečných českých a moravských Romů.

Po roce 1945 se začali stěhovat do Čech a na Moravu za práci Romové především z romských osad na východním Slovensku. Pod vlivem agitace náborářů nového režimu obsazovali hlavně pohraničí po vyhnání německém obyvatelstvu, stěhovali se i do průmyslových oblastí. Po roce 1948 byli Romové formálně zrovnoprávněni, společensky však zůstávali stále na okraji. Od druhé poloviny 50. let přistoupil režim k otevřené asimilaci Romů. Velkým zásahem byl zákon o zákazu kočování Romů z roku 1958. V polovině 60. let se snažil režim řešit romskou otázku organizovaným přesunem z romských osad na Slovensku do českých a moravských krajů, projekt však nebyl úspěšný. Krátká demokratizace poměrů v Československu na konci šedesátých let přinesla v roce 1969 založení první romské organizace – Svazu Cikánů-Romů. Později však byla tato organizace zrušena a až do roku 1989 pokračovala politika asimilace Romů. Státní politika od poloviny 70. let sledovala při řešení romské otázky sociální začlenění. Pořádaly se kurzy tzv. vzdělanostního minima pro dospělé, pro ženy kurzy vaření, šití a zdravotnická osvěta. Sledována byla docházka romských dětí do škol se snahou omezovat jejich zařazování do zvláštních škol. Nedařilo se řešit bytovou otázku romské populace. Z některých Romům přidělených novostaveb se záhy staly „romská ghetta“, například Chánov u Mostu. Režim se provinil i využíváním lékařské metody sterilizace romských žen k zastavení demografického růstu romské populace, především na Slovensku. Státní politika v letech 1945-1989 přispěla na jedné straně k formálnímu

zrovnoprávnění Romů a zlepšení jejich materiální situace, na straně druhé došlo k potlačování romské etnicity zničením tradičních vazeb a kulturních norem. Po roce 1989 došlo ke znovuoobnovení romských aktivit. Vznikla četná romská sdružení. Zápornou stránkou vývoje se stal problém nezaměstnanosti romské populace a nárůst otevřeného rasismu ve společnosti. V Česku žije nyní pět romských skupin: čeští, moravští, slovenští, maďarští a olašští. Olašští Romové přišli do Čech z Rumunska po zrušení nevolnictví na konci 19. století. Ze segregace Romů v uzavřených čtvrtí měst se jakožto dědictví minulého režimu stala nechvalně proslulá „romská ghetta“ – nazývaná nyní sociálně vyloučené lokality. Jejich likvidace a integrace jejich obyvatel do společnosti je hlubokým aktuálním problémem. Vyřešit ho bude možné jen dlouhodobým koordinovaným a koncepčním politickým úsilím všech vládních resortů a přístupem celé společnosti.

Použité zdroje:

- Archiv autora
- Hübschmannová, M.: K počátkům romských dějin. In: Černobílý život. Praha 2000, s. 9-13
- Kaštánková Kristová, M.: Historie a původ Romů. Víkendový radiožurnál, 5. červen 2017
- Nečas, C.: Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti. Brno 1991
- Zápalošová, P.: Specifika profesní orientace u romských žáků. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd, Brno 2010

Zpracoval

27. 3. 2023

RNDr. Josef Herink